

uğradı. Şeyh Said isyanı üzerine Takrîr-i Sükûn Kanunu vesile edilerek birçok gazete ve dergiyle birlikte *Sebîlürreşâd* da kapatıldı (6 Mart 1341/1925, sy. 641). Eşref Edip tevkif edilerek Şark İstiklâl Mahkemesi'ne gönderildi. Önce Ankara'ya, daha sonra Diyarbakır'a götürülüp muhakeme edildi. *Sebîlürreşâd*'ın yayımını durdurmak şartıyla 13 Eylül 1925'te serbest bırakıldı. Bunun üzerine Eşref Edip yayın faaliyetlerine Âsâr-ı İlmîyye Kütüphanesi adı altında eserler yayımlayarak devam etti. Bu dönemde daha çok Doğu ve Batı'nın tanınmış müelliflerinin eserlerini risâleler halinde neşretti. 1932'de Mısır'a giderek o yıllarda Hilvan'da yaşayan Mehmed Âkif'le görüştü.

Tek parti döneminde *Sebîlürreşâd*'ın eski yazar kadrosundan hayatta kalanlarla sohbet toplantıları düzenleyen Eşref Edip, Maarif Vekâleti'nin yayımladığı *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki yanlış ve eksik maddeleri tenkit ederek doğrularını göstermek amacıyla İzmirli İsmail Hakkı, Kâmil Miras ve Ömer Rıza Doğrul'la birlikte *İslâm - Türk Ansiklopedisi* ve *İslâm - Türk Ansiklopedisi Mecmuası*'nı çıkarmaya başladı (Ekim 1940).

Sebîlürreşâd'ın eski yazı kadrosunun giderek zayıflamasına ve bir kısmının politikaya atılarak Cumhuriyet Halk Partisi içinde yer almasına rağmen Eşref Edip yirmi iki yıl sonra Mayıs 1948'de *Sebîlürreşâd*'ın yayımına yeniden başladı. Bu yıllarda Eşref Edip dergide Ömer Rıza Doğrul, Kâzım Nami Duru, Cevat Rifat Atilhan, Tâhir Olgun, Ali Fuat Başgil ve Hasan Basri Çantay'ın yazılarına yer verdi. *Sebîlürreşâd*'ın yayımını Şubat 1966'ya kadar 362 sayı devam ettirdi. Eşref Edip bu sırada birçok yazarla kalem tartışmasına da girmiştir. Nitekim Ahmet Emin Yalman'la aralarında çıkan polemik sonucu, 1953'te Malatya'da Ahmet Emin Yalman'a düzenlenen suikast üzerine tutuklanmıştır.

Diñî, ahlâkî ve siyasî konularda sade bir üslûpla devamlı yazılar yazan Eşref Edip, özellikle *Sebîlürreşâd*'ın ikinci devresinde derginin bütün yükünü tek başına omuzlamış ve bu dönemdeki yazılarında daha çok misyoner faaliyetleri üzerinde durmuştur. *Sebîlürreşâd*'ın yayımını 1966'da durduran Eşref Edip ayrıca *Tevhîd-i Efkâr*, *Yeni Sabah*, *Millet*, *Diyanet*, *Yeni Asya*, *Yeni İstiklâl*, *Bugün*, *Sabah*, *İttihad* gibi dergi ve gazetelere de yazılar yazmıştır.

Eşref Edip Âsâr-ı İlmîyye Kütüphanesi adı altında birçok âlimin eserleri yanında bilhassa Mısır ve Hint müslümanları ile Batılı mühtedilerin eserlerini yayımlamaya gayret gösterdi. Kendi hayat mücadelesi içinde sürekli olarak İslâm birliği ideolojisi doğrultusundaki basını destekledi. Neşrettiği kitaplar arasında Tâhir Olgun, Mûsâ Kâzım, Babanzâde Ahmed Naim, Ali Himmet Berki, Mehmed Âkif Ersoy ve İsmail Hami Danişmend'in eserleri önemli bir yer tutmaktadır.

Hayatının sonlarına doğru yayımladığı *Kara Kitap* adlı eserinden dolayı yargılanarak beraat eden Eşref Edip Aralık 1971'de vefat etti ve Edirnekapı Şehitliği'ne defnedildi.

Eserleri. Eşref Edip'in başlıca eserleri şunlardır: 1. *Mehmed Âkif - Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları* (I-II, İstanbul 1938-1939). Yakın mücadele arkadaşları olarak yıllarca beraber bulunduğu Mehmed Âkif'i her yönüyle tanıtan, değerlendiren, yer yer hâtrât özelliği taşıyan bu eser onun hakkında yazılmış kaynak kitapların başında gelmektedir. 2. *İnkılâp Karşısında Âkif - Fikret, Gençlik - Tan'cılar: Kurtuluş Harbi'nin Kaynağı İstiklâl Marşı mı, Tarih-i Kadîm mi?* (İstanbul 1940). 3. *Misyoner ve Müsteşriklerin Yazdıkları İslâm Ansiklopedisi'nin İlmî Mahiyeti* (İstanbul 1941). 4. *Pembe Kitap: Tevfik Fikret'i Beş Cepheden Kırk Muharririn Tenkitleri* (İstanbul 1943). Yaşadıkları dönemde birbirleriyle fikrî çatışmaya giren, vefatlarından sonra da taraftarlarınca âdetâ dinsizlik-dindarlık, Batıcılık-İslâmcılık düşüncelerinin sembolü haline getirilen iki şairden Tevfik Fikret'in ahlâk, seciye ve mizacına dair devrin çeşitli yazarlarına ait tesbitlerin yer aldığı küçük bir derlemedir. 5. *Çocuklarımıza Din Kitabı* (4 kitap, İstanbul 1944-1949). 6. *İslâm Ansiklopedisi'nin İlmî Mahiyeti* (İstanbul 1946). 7. *Risale-i Nur Müellifi Bediüzzâman Said Nur Hayatı Eserleri Mesleği* (İstanbul 1950). 8. *Kur'an - Garp Mütefekkirlerine Göre Kur'an'ın Azamet ve İhtişamı Hakkında Dünya Mütefekkirlerinin Şehadetleri* (İstanbul 1958). 9. *Bediüzzaman Said Nur ve Nurculuk* (tenkit-tahlil, İstanbul 1963). 10. *Risale-i Nur Muarızı Yazarların İsnadları Hakkında İlmî Bir Tahlil* (İstanbul 1965). 11. *Kara Kitap - Milleti Nasıl Aldattılar? Mukaddesatına Nasıl Saldırdılar?* (İstanbul 1967). Kadir Mısıroğlu'nun kendisinden naklettiğine göre Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde hilâfetin kaldırılması tartışmaları sırasında Karahisârisâhib (Afyonkarahisar) mebusu Hoca Şükrü Efendi'nin (Çelikalay) adıyla yayımlanan *Hilâfet-i İslâmiyye ve Büyük Millet Meclisi* (Ankara 1339; yeni harflerle İstanbul 1994) isimli risâleyi de Eşref Edip kaleme almış, Hoca Şükrü Efendi'nin dokunulmazlığından faydalanarak onun adıyla yayımlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :
Kadir Mısıroğlu, *Osmanoğullarının Dramı*, İstanbul 1974, s. 110; Mâhir İz, *Yılların İzi*, İstanbul 1975, s. 139, 145, 238, 339; Mehmet Emin Erişirgil, *İslâmcı Bir Şairin Romanı*, Ankara 1986, tür.yer.; Mithat Cemal [Kuntay], *Mehmet Akif Ersoy - Hayatı - Seciyesi - Sanatı*, Ankara 1986, tür.yer.; Sadık Albayrak, *Siyasî Boyutlarıyla Türkiye'de İslâmcılığın Doğuşu*, İstanbul 1989, tür.yer.; Tahir Olgun, *Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri* (haz. Sadık Albayrak), İstanbul 1990, tür.yer.; İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, İstanbul 1994, III, 13-14; *Sırat-ı Müstakim ve Sebîlürreşâd koleksiyonu*, İSAM Ktp., nr. 125; Y. Serdar Çınar, "Fergan, Eşref Edip", *TDEA*, III, 193-194.

SADIK ALBAYRAK

EŞREF EFENDİ

(bk. ABDURRAHMAN EŞREF EFENDİ).

EŞREF-i GAZNEVİ

(أشرف غزنوی)

Zü'ş-şehâdeteyn Seyyid
Eşrefüddîn Ebû Muhammed Hasen
b. Muhammed Hüseyinî
(ö. 556/1161 [?])

İrânlı şair ve vâiz.

Seyyid Hasan-ı Gaznevî adıyla da tanınır. Nisbesinden Gazneli olduğu ve kaynaklardaki bazı kayıtlardan VI. (XII.) yüzyılın ilk yarısında yaşadığı anlaşılmaktadır. Şiirlerinde genellikle Hasan mahlasını kullanmıştır. Çağdaşları tarafından kendisine verilen Seyyid Eşref lakabı ve şiirlerindeki mahlası sebebiyle tezkirelerde Seyyid Eşref veya Hasan-ı Gaznevî adı altında yer alır. Senâî'nin *Kârnâme-i Belh* adlı eseriyle diğer bazı kayıtlardan, Gazneli II. Mesud döneminde (1099-1115) şiirle meşgul olduğu, Kemâlüddeve Şîrzâd (1115-1116) ve Sultânüddeve Arslan (1116-1117) dönemlerinde de saray şairleri arasında yer aldığı öğrenilmektedir. Behram Şah (1117-1157), tahta geçince onun için bir kutlama şiiri yazdı ve bundan sonra yıllarca Behram Şah'ın sara-

yında yaşadı. Behram Şah, Muhammed Bâ Halîm ve oğullarının ayaklanmasını bastırmak üzere Hindistan'a gittiğinde ona refakat etti ve kazandığı zaferden ötürü kendisi için bir kaside yazdı. Bir müddet sonra tekrar baş gösteren ayaklanmanın kesin olarak bastırılması üzerine Nişâbur'da bir kaside daha yazıp Gazne'ye gönderdi. Eşref bu kasideinde, Bâ Halîm ailesinin dostu olma ithamı altında kaldığını ve Behram Şah'ın gazabından kurtulmak için Gazne'den Nişâbur'a kaçtığını anlatır. Bir süre sonra affedilerek tekrar Gazne'ye döndü. Behram Şah 1148-1149'da, Gurlular'dan kardeşini öldürttüğü Seyfeddin Sûrî tarafından Gazne'den çıkarıldığında Eşref Gazne'de kaldı. Ertesi yıl Behram Şah Sûrî'yi mağlûp edince Eşref bu defa Sûrî ile birlikte olduğundan şüphelenileceği endişesiyle Gazne'den kaçıp Horasan'a, oradan da Nişâbur'a gitti (1149). Ardından Bağdat yoluyla Mekke'ye geçti. Hac farızasını yerine getirdikten sonra Hemedan'a gitti. Burada Selçuklu Sultanı Gıyâseddin Mesud için bir mersiye yazdı. Daha sonra Sultan Sencer'in hizmetine girdi ve onu öven kasideler söyledi. Bu arada Hârizm'e giden Eşref burada Hârizmşah Atsız için kaside yazdı. Onun ölümünden sonra Hemedan'a geldi ve Selçuklu şehzadesi Süleyman Şah'ın 12 Rebülevvel 555'te (22 Mart 1160) tah-ta çıkışı münasebetiyle bir kutlama şiiri kaleme aldı. Hemedan'dan Horasan'a dönen Eşref, Sencer'in kız kardeşinin oğlu olan Karahanlı Sultanı Mahmûd b. Muhammed Buğra Han için kaside söyledi. Eşref-i Gaznevî'nin 548'de (1153) Serahs'ta veya 565'te (1170) Nişâbur'un batısında Cüveyn'e bağlı Âzâdvâr'da öldüğü rivayet edilir. Ancak onun 556'da (1161) Âzâdvâr'da vefat ettiği ve burada gömüldüğü rivayeti gerçeğe daha yakındır. Türbesi uzun yıllar ziyaretgâh olmuştur.

Eşref-i Gaznevî, Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân, Muizzî ve Senâî gibi çağdaşı şairlerin üslûbunu benimsemekle birlikte bu üslûbu geliştirmiş ve kendine özgü bir hale getirmiştir. Kendisinden sonraki şairlerden Cemâleddin Abdürrezzâk-ı İsfahânî, onun oğlu Kemâleddîn-i İsfahânî ve Mücürüddîn-i Beylekânî gibi birçok şairi etkilemiştir. Ölümünden sonra adı bilinmeyen bir kişi tarafından derlenen ve 4750 beyit ihtiva eden divanını M. T. Müderris Rezevî *Divân-ı Seyyid Hasan-ı Gaznevî* adıyla yayımlamıştır (Tah-

ran 1328 hş./1949). Eşref-i Gaznevî'nin *Terceme-i Vaşiyet-i Emîrî'l-mü'minîn 'Alî b. Ebî Tâlib* adlı bir eseri de vardır (yazmalar için bk. Storey, V/2, s. 335).

BİBLİYOGRAFYA :

Avfî, *Lübâb*, II, 270-276; Devletşah, *Tezkire*, s. 104-106; Ali Şîr Nevâî, *Mecâlisü'n-nefâ'is* (trc. Muhammed-i Kazvînî, nşr. Ali Asgar Hikmet), Tahran 1363 hş., s. 330; Azer, *Ateşkede*, Bombay 1277/1860, s. 106-108; Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşâhâ*, I, 192-196; a.m.f., *Riyâzü'l-ârifîn*, Tahran 1305 hş., s. 185-186; *Gazzâlî-nâme* (nşr. Celâleddin Hümâyî), Tahran 1315 hş., s. 262; Rızâzâde Şafak, *Târîh-i Edebiyyât-ı Fârsî*, Tahran 1313 hş., s. 205-207; İbn Yûsuf Şîrâzî, *Fihrist-i Kitâbhâne-i Medrese-i Âl-i Si-pehsâlâr*, Tahran 1316 hş./1936, s. 588-589; Safâ, *Edebiyyât*, II, 586-598; Nefîsî, *Târîh-i Nazm u Neşr*, I, 77; Storey, *Persian Literature*, V/2, s. 333-336; Abbas İkbâl, "İttilâ'ât-ı Çend der Bâb-ı Seyyid Hasan Gaznevî", *Armağan*, XV, Tahran 1366, s. 81-90; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XI, 600; Dj. Khaleghi-Motlagh, "Asraf Gaznavî", *Etr.*, II, 794; *DMF*, I, 850.

MÜRSEL ÖZTÜRK

EŞREF PAŞA, Mustafa

(1820-1894)

Osmanlı devlet adamı ve şair.

1235 Zilhicesinde (Eylül 1820) Bursa'da doğdu (BA, *Sicill-i Ahvâl Deferî*, nr. 22, s. 151). Doğum tarihi, *Fatîn Tezkiresi*'nin Şinâsi tarafından yeniden düzenlenerek yapılan baskısında 1234 olarak verilmektedir (Akün, *TM*, XIV, 303). Sıdkzâde Ahmed Sıdkî Efendi'nin oğludur. Bursa'da önce ağabeyi eski Bağdat kadısı Şerif Rüşdü Efendi'den medrese usulüne göre eğitim gördü, ayrıca müftü Ankaralı Ebezâde Abdurrahman Efendi'den özel dersler aldı. İstanbul'a giderek 1253'te (1837) Mektek-i Harbiyye'ye girdi. Buradaki öğrenimi devam ederken Kethüdâzâde Ârif Efendi'den Farsça öğrendi, edebî ve hikemî ilimler tahsil etti. Mektek-i Harbiyye'den mülâzım-ı ewel rütbesiyle mezun olduktan sonra (1844) tabur kâtipliğine, 1270'te (1853) binbaşısı rütbesiyle Serdâriekrem Ömer Paşa'nın yaverliğine getirildi. Üç yıl sonra kaymakam, 1279'da (1862) Üçüncü Ordu Redif 1. Alayı'na miralay, bu sırada Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye üye ve üç ay sonra da Maliye Nazırı Kânî Paşa'ya damat oldu (1280/1863-64). 1283'te (1866) mirlivâliğe yükseldi, üç yıl sonra ferik rütbesiyle Hassa Ordusu kurmay başkanlığına getirildi. Oradan Altıncı Ordu'nun kurmay başkanlığına geçerek bir yıl Bağdat'ta kaldıktan sonra 1289'da (1872)

Tahran sefirliğine tayin edildi. Bu görevde bir yıl kalıp istifa etti, bir süre Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de bulundu, daha sonra İškodra alay kumandanlığına getirilerek kendisine buranın mutasarrıflığı görevi de verildi. İškodra'nın vilâyet olmasıyla müşirliğe yükseltilerek önce Selânik (1876), bir yıl sonra da Trabzon valiliğine tayin edildi. Ancak Trabzon'a gitmeden Osmanlı-Rus Savaşı'nın (93 Harbi) patlak vermesi üzerine Tuna cephesi kumandanlığına gönderildi. Dört buçuk ay sonra bu görevinden azledildi. Serdâriekrem Abdülkerim Nâdir Paşa ve diğerleri gibi Eşref Paşa da mağlûbiyetten sorumlu tutularak Limni'ye sürgün edildi (1878). Birkaç ay sonra II. Abdülhamid tarafından bağışlanarak İstanbul'a getirildi, ardından da selâmlık resmine memur edildi. 8 Cemâziyelâhir 1312'de (7 Aralık 1894) vefat etti ve Merkezefendi Kabristanı'nda kayınpederi Kânî Paşa'nın kabri civarına defnedildi.

Eşref Paşa genç yaşından itibaren edebiyatla da meşgul olmuş, resmî görevleri sırasında devrin şairleriyle tanışarak onlara yakınlık göstermiştir. Nitekim Nâmîk Kemal'in aruzla yazdığı ilk şiirlerinde kendisine örnek aldığı şairlerden biri de Eşref Paşa'dır. Ayrıca Nâmîk Kemal dedesi Abdüllatif Paşa'nın yanında Sofya'da bulunduğu sırada (1855-1856) evlerine misafir olan Eşref Bey Kemal'in şiirlerini görünce ilgilenmiş, ona Nâmîk mahlasını verip geleneğe uyararak bir de mahlasnâme düzenlemiştir.

"Muhibb-i Âl-i abâ" olmakla iftihar ettiğini söyleyen Eşref Paşa, eski tarzda yazdığı ilk dönem şiirlerinde Ehl-i beyt sevgisini terennüm eden Nâmîk Kemal'deki bu tesiri daha da güçlendirmiştir. Şiirlik, Hurûfluk ve Bektaşiliğe meyli şiirlerinden anlaşılan Eşref Paşa'nın divanında Sa'deddin el-Cibâvî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi Sünnî akîdeye sahip tarikat kurucularını övücü manzumeler de yer almaktadır.

Eşref Paşa, edebî yeniliğin aydınları sardığı XIX. yüzyılda eski tarz şiiri devam ettiren şairlerdendir. Aynı zevki paylaşan şairlerin oluşturduğu Encümen-i Şuara toplantılarına da katılmıştır. Ancak şiirinin nazım tekniği bakımından kuvvetli olduğu, divan tarzının bütün özelliklerini taşıdığı ayrıca kaside ve mersiyelerindeki başarısı ifade edilmekle birlikte genellikle sanatında dikkate değer bir incelik ve orijinalliğin bulunmadığı da belirtilmiştir.